

III. INSTITUTIONSPLANERING

Axel Gisslén

I det tredje och sista deltemat skall institutionsmiljön fokuseras. Att under längre tid, eller kanske hela livet, ha en institution som sin nära nog enda livsmiljö är något så avvikande från det vi kan räkna till en normal livsmiljö att det är svårt att utan egen erfarenhet göra sig en föreställning därom. Mot den bakgrunden framstår det som en självklar uppgift för institutionsplaneringen att så långt möjligt söka integrera institutionerna, och därmed dem som bor där, i den normala samhällsmiljön. Där de möjligheterna upphör, gäller det, att inom institutionsmiljön söka kompensera bristerna och ensidigheten. Kring dessa frågor kretsar artiklarna i detta deltema.

Institutionen som miljö

Många människor bor på institutioner av något slag. Hur många är det svårt att exakt ange. Det bereder också vissa avgränsningsproblem. Vilka boendeformer skall räknas? Det som är intressant i det här sammanhanget är emellertid endast att veta storleksordningen på institutionsboendets omfattning. Det syftet fyller nedanstående avrundade siffror.

Barnhem

Antal platser 1972	2 500
--------------------	-------

Ungdomsvårdsskolor

Intagna 31/12 1971	750
--------------------	-----

Vårdhem, specialvårdhem och specialsjukhus för utvecklingsstörda

Antal personer 1/5 1971	13 000
-------------------------	--------

Sjukhem och vårdhem för långvarigt kroppssjuka

Platser på offentliga 1970 resp enskilda 1972	27 000
---	--------

Sjukhem för lättskötta psykiskt sjuka

Antal platser 1971	4 400
--------------------	-------

Äldershem

Platser på offentliga 1970—71 resp enskilda 1972	61 500
--	--------

Nykterhetsvårdsinstitutioner

Personer som vistades där 1972	2 200
--------------------------------	-------

Fängelse

Personer 1970—71	4 650
------------------	-------

De mest karakteristiska dragen hos den totala institutionen har David J. Vail sammanfattat i sju punkter*:

1. *En kombination av bostad och arbetsplats:* den största delen av individens dagliga liv tillbringas på ett och samma ställe.
2. *Ett stort antal likställda personer:* uttrycker såväl en diffus massa som likriktade individer.
3. *Avskurna från yttervärlden:* separation, isolering.
4. *Under en långtidsperiod:* tidsdimensionen blir en betydande faktor.
5. *Tillsammans lever de i en instängd, efter rutiner administrerad tillvaro:* detta betyder anhopning, instängdhet och tom formalism.
6. *Gruppvis hantering av många mänskliga behov med hjälp av en byråkratisk organisation:* mångfaldigt laddad mening med ingredienserna "gruppvis hantering", "mänskliga behov", "byråkratisk organisation".
7. *Uppdelning i den stora vårdade gruppen och den lilla vårdande staben:* den lilla gruppen dominerar över den stora gruppen, två absolut skilda klasser."

* Uppsatsen Dehumanisering och institutionskarriären återgiven i Karl Grunewald: Människohantering på totala vårdinstitutioner.

Tillsammans ger dessa sju punkter en nästan förflamande känsla av institutionen som en främmande och omänsklig värld. Det vore givetvis en grov orättvisa att låta denna karaktäristik oreserverat stå för alla de slag av institutioner, som här har nämnts. Men i någon mån torde karaktäristiken vara giltig. Insikten härom tillsammans med siffrorna över antalet personer, som vistas på institutioner måste säga oss, att institutionsplaneringen är en ytterst viktig uppgift inom den sociala miljöplaneringen.

Integrering av institutioner

Vilka behov finns det att integrera institutionerna i miljön utanför, att låta dem som bor på institutioner ta del i livsmiljön utanför eller att låta det normala livet sträcka sig in i institutionerna?

Arbete i organiserade former är ofta ett viktigt inslag i institutionslivet. Det är inte alltid givet, att inte arbetet lika bra — eller bättre — skulle kunna beredas utanför institutionen. På öppna marknaden eller i skyddade former. För de flesta kategorier av institutionsboende kan detta tvärt om vara ett möjligt alternativ, som också prövas i många fall. Arbete är inte bara sysselsättning. Det ger också självkänsla, sociala kontakter och accept från omgivningen. Det är effekter, som lättare uppnås om arbetet är förlagt utanför institutionen. Liknande synpunkter kan anföras beträffande utbildningsverksamheten.

När det gäller fritidsaktiviteter är behovet att komma utanför institutionens snäva ram kanske ännu mer kännbart. För sådan verksamhet bör det också vara möjligt att öppna institutionerna för människor utifrån. En samlingslokal, en gymnastiksal etc är resurser, vars öppnande för externt bruk kan ge institutionen tillskott av impulser, kontakter och omväxling.

Men kontakt är inte bara en fråga om fysisk aktivitet. Det är också en fråga om syn och hör-

sel. En institution, som är så lokaliserad att ett stycke normalt samhällsliv kan ses och höras från institutionen har i själva verket tagit första steget på vägen till integration. De som bor där kan med sina sinnen följa med och därmed "delta" i livsmiljön utanför.

Vad är det som sätter gränser för institutionslivets integration med livet utanför? Den frågan måste självklart penetreras ingående när en institution planeras. Den behöver penetreras då och då även senare. Det kan vara nyttigt som korrektiv mot den alltid hotande slentrianen.

Om syftet med en institutionsvistelse är isolering som straff, då ligger i själva funktionen ett hinder mot integrering. Dessbättre är det inte så ofta fallet. Men de som bor på institutionen kan i något avseende sakna förmåga att delta i livet utanför. En sådan oförmåga hänför sig emellertid sällan till alla livsfunktioner. Då är det viktigt att inte låta ett begränsat hinder leda till total isolering. Den svårt rörelsehindrade kan se, höra och samtala lika bra som den fysiskt habile. Så är det för de flesta. De mänskliga behoven är inte så olika.

Ett allvarligt hinder ligger ofta i reaktionerna från allmänheten. Barnhem, hem för psykiskt utvecklingsstörda, fängelser, nykterhetsvårdsinstitutioner m fl är sällan välkomna grannar. Hur många villaägarföreningar och föräldraföreningar har inte blivit redskap för intolerans och människofientlighet när lokalisering av någon vårdinstitution "hotat" deras grannskap. Det är dramatiska uttryck för en inställning som dessvärre också ger sig tillkänna i många andra former och sammanhang, inte minst i skolor och på arbetsplatser. Institutionerna och deras inneboende kan inte bli väl integrerade i normala livsmiljöer om inte mentaliteten ändras, om inte allmänhetens inställning blir öppnare och tolerantare. Är förekomsten av de slutna vårdinstitutionerna kanske i sig ett hinder mot den mentalitetsändringen?